

A RÉGÉSZETI KUTATÁSOK MEGSZERVEZÉSÉNEK KEZDETEI SZABADKÁN

BIBÓ-BIGE GYÖRGY KELEBIAI ASATASANAK ELŐZMÉNYEI

Szabadka régészettörténete nagy vonalakban egészen a XVII. századig vezethető vissza,¹ amikor is Marsigli gróf városunkban már felfigyel néhány régészeti tárgyra. Altalában azonban Szabadkán különösebb érdeklődést nem tanúsítottak a régészet iránt egészen a múlt század 70—80-as éveikig. Iványi István megjelenésével új korszak kezdődik nemcsak városunk, hanem egész Bácska múltjának felkutatásában. Monográfiájában² Szabadka hajdankorát is bemutatja, összegezve az eddigi kutatásokat, ugyanakkor régészeti tájékozottságáról és széles látóköréről győződhetünk meg.

Szabadka keleti részén a horgosi vasútvonallal mellett elterülő pörösi pusztán 1870-ben egy pásztor jóvoltából több értékes régészeti lelet látott napvilágot,³ majd 1882-ben a zentai temető közelében a téglagyár környékén országos méretekből is egyedülálló régészeti leletre bukkantak.

Iványi említett munkájában⁴ egyebek között ezt írja: „Különben a régiségek gyűjtése még korán sem haladott nálunk annyira, hogy a környék őskoráról véleményt kockáztathatnánk. Mindössze két három év óta gyűjtünk városunkban a véletlenül napfényre került ősi maradványokat, amelyeket egyelőre a községi főgymnasiumunkban őrzünk.” Majd Iványi a továbbiakban megjegyzi, hogy városunk határában eddig már többször előkerültek értékes régészeti tárgyak⁵ (...) de ezek vagy köztudomásra nem jutottak, vagy pedig komoly figyelem tárgyát nem képezték és a tudatlanságát mindjárt el is pusztította.”⁵

Iványi monográfiája (sajtó alá 1885. júliusában kerül) nem tájékoztat részletesebben vidékünk régészeti kutatásának fokozatos megszervezéséről. De nem is értesíthet, mivel művének első kötete 1882-ben már (szerinte) annyira elkészült,⁶ hogy a következő évben akár a bíráló bizottság rendelkezésére is bocsáthatná.⁷

Am a szabadkai főgimnázium lelkes két tanára, Iványi István és Balás Imre — főleg az 1882-es gazdag leleten felbuzdulva — ekkorjában már megkezdte a régészeti kutatások megszervezését városunkban és környékén. Erről a rendkívül fontos kulturális megmozdulásról a szabadkai levéltárban okmány is tanúskodik.⁸ Mérföldkőnek tekinthető tehát Iványi István és Balás Imre 1883. február 24-i „Nyílt kérelme” a városi tanácshoz. Mérföldkőnek azért, mert talán az első ilyenmű nyilvános kezdeményezés városunkban.

Hadd mutassuk be most néhány szóval a „Nyílt kérelmet”!

Már a bevezető sorok meggyőzni igyekeznek a városi tanácsot a kérdés fontosságáról: a föld általában gazdagon jutalmazza az emberiséget — írják —, hiszen a legkülönfélébb élelemmel, ércekkel stb. látja őt el, ám a talaj felső rétegében egy régmúlt társadalom értékeit rejti, amelyek megmentése — és annak tudományos feldolgozása — előmozdítaná vidékünk múltjának alaposabb feltárását. Annál is inkább, mivel eddig számtalan ókori és őskori tárgy került elő, de ezeket sokféle okból kifelől eddig nem sikerült hasznosítani, még csak magánygyűjtemény sem alakult, az értékes leletek szétszóródtak és jobbadán megsemmisültek. Majd így folytatják: „(...) csupán a jövőre nézve óhajtanánk valami intézkedést az iránt, hogy az ilyen leletek az elrombolódástól s eltűnéstől megóvassanak, s okulás és gyönyörködés céljából múzeumba kerüljenek.”

Iványiék fenti sorait pirossal kellene megjelölniük, hiszen e megállapításban nyilvánosan először szerepel a szabadkai múzeum megalapításának gondolata.

A továbbiakban kitérnek az alföld—fiumei vasút építésénél, később a Mácskovits-féle téglagyárnál, majd a budapest—zimonyi vasút földmunkálatai közben felszínre került őskori leletek szomorú sorsára.

Csakis a városi hatóság erélyes közbelépése és felhívása eredményezhetné, hogy „(...) a fölfedezett darabokat a találók bizonyos, a hatóság által megjelölendő helyen bemutatnák, ahol azok megtekintetvén, a találóknak juttatandó némi jutalom mellett a hatóság kezelésébe vétetnének, s onnan egyelőre a gymnasium régiségtárába, később egy netán alakulandó régészeti múzeumba elhelyeztetnének”. Ezen túl az adakozásra szánt tárgyakra évenként külön „archeológiai pénzalapot” kellene létesíteni. Ezáltal városunk jelentős gyűjteménnyel gazdagodna, „(...) mint a pár év óta keletkező a legközelebb rendezés alá kerülő régi pénz- és éremgyűjtemény (...).”

A városi tanács részéről a „Nyílt kérelem”-mel kapcsolatban a következő kurta határozat⁹ születik: „Ezen beterjesztett kérelem az e részben szükséges felhívás kibocsátása végett a tanácselnökségnek kiadatik.”

Amde egy évvel később, 1884. május 22-én e tárgyban újabb folyamodvány¹⁰ érkezik a városi tanács címére a gimnázium tanári karától. Itt még erélyesebb intézkedések foganatosítására kéri a városi hatóságot és kérelmük legelejen már rögzítik is óhajuk lényegét: „(...) hogy minket a város határában található régiségek felkutatásában s azoknak a megemmisüléstől való megóvásában támogatni méltóztassék.” Majd elmondják, hogy Iványi István és Balás Imre már egy évvel korábban megtették a szükséges intézkedéseket és a vállalkozás sikerrel zárult: jelentékeny mennyiségű régiség került a gimnáziumba. De ilyen sok értékes tárgy nem kerülhet rendeltetési helyére, mivel a lakosság jelentékeny része nem tulajdonít neki különösebb jelentőséget. A tulajdonképpeni régészek a gimnázium tanárai és tanulói, akik többek közt Palics környékén a közelmúltban is értékes leletre bukkantak. A további kutatáshoz támogatásra lenne szükség, állítják, majd folyamodványukban ismét a tanács felhívását sürgetik, miután „mindenkinek közpolgári kötelessége,” hogy a lelt tárgyakat átadja — annál is inkább, mert azok „(...) az állam, illetve Szabadka város virtualis tulajdonát képezik (...).”

A tanácsi határozat¹¹ ezúttal már sokkal terjedelmesebb és a jegyzőkönyv e szavakkal záródik: „(...) A felhívás intézése s minél szélesebb körben leendő terjesztése a tanácselnökségre bízatik, miért is erről a tanácselnökség mihez tartása végett, a városi főgymnasiumi igazgatóság pedig tudomás végett kivonatilag értesítettetni rendeltetik.”

Nem tudjuk elégszer hangsúlyozni Iványi művelődéstörténeti jelentőségét. A gimnázium tanári karát sikerült teljes mértékben meggyőznie az ügy fontosságáról oly mértékben, hogy a tanácshoz felterjesztett beadványon a tanári kar teljes létszámmal szerepel. Így a tanács figyelmét még inkább felkelti a kérdéses dolog. De Iványi munkájának megszerzésében sokat köszönhet olyan tudós tanároknak, mint Balás Imre, Gohl Ödön, Toncs Gusztáv, Sziebenburger Károly, Kosztolányi Árpád és nem utolsósorban Haverda Mátyás igazgatónak. Emellett kiváltképp az 1883-ban megalakult Bács-Bodrog megyei Történelmi Társulat hat serkentőleg.

Hogy Iványiéik tevékenysége visszhangra talált, bizonyítják a korabeli sajtóban mind gyakrabban előforduló régiségi hírek. Így a Szabadka c. hetilap 1886. május 18-i számában a Különfélék rovatban az alábbi olvasható: „Érdekes régiség. Mácskovics Titusz városi főmérnök úr két ősrégi bronz karpereczet küldött be főgymnasiumunk régiségtárába, mely tárgyakat a Palics és Vértó között fekvő magas part ásása közben egy karcsonton találtak.”

Időközben azonban változás történik Szabadka kulturális életében: megalakul a Szabadkai Közkönyvtár és Múzeum Egylet. A közösség szellemi élete ezentúl szélesebb keretek között folyik; tevékenysége kézzelfoghatóbb és szerteágazóbb.

A második lényeges változás Iványi István 1893-ban elhatalmasodó szembaja.¹² Fél évre szabadságot kap, de közben Loós István is elhagyja

az intézetet és kiírják a pályázatot ideiglenes tanári állásokra. Így kerül a főgimnáziumhoz Bibó-Bige György, aki idővel fontos szerepet tölt majd be Szabadka művelődési életében.

Előbb néhány mondatban nézzük, ki is az a személy, akiről a továbbiakban leginkább hallunk.

Pályázati kérvényéből¹³ megtudhatjuk, hogy ekkor huszonkét éves, latin—magyar szakot végzett, de három és fél évig hallgatta a görög nyelvet, jártas a történelemben és földrajzban. A magyar nyelven kívül jól beszél németül. Bibó-Bige Kolozsvárról pályázik, és arra kéri a főispánt, hogy a pályázat kimenetelét nyiregyházi címére küldjék meg. Így nagyon valószínű, hogy ez a származási helye.

Mint helyettes tanár, figyelme kezdettől fogva a Szabadkai Közkönyvtár és Múzeum Egylet munkájára irányul. Annak később is lelkes támogatója, sőt a tanári állás mellett a múzeumóri tisztséget is vállalja. Több-ször találkozhatunk beadványaival, melyek részben betekintést adnak az egylet munkájába is. A városi tanácshoz felterjesztett beadványokat azonban gyakran ő fogalmazza, nem pedig az egylet elnöke. Erre mutat az 1899. március 30-án kelt kérvény is,¹⁴ amelyben az egylet nevében megfelelőbb helységet kér, hogy „culturalis missioját teljesíthesse”. Ez azért is indokolt — írja Bibó-Bige György, mert „(...) egyesületünk mindennek alkalmas, csak könyvtár- és múzeumhelyiségnek nem (...) Egyesületünk már régebben elhatározta, miszerint városi múzeumot létesít, hol a város múltjára és jelenére vonatkozó összes dolgok összegyűjtetnek p. o. régiségek, a megye florája és faunája, földtani, néprajzi sajátosságok. Ezekből már a régibb időben számos anyag gyűlt össze, melyek elhelyezve igen csinos kis múzeumot képeznének”.

Miután Bibó-Bige György 1898-ban megszerezte a tanári oklevelet, egy évvel később tanárrá nevezik ki, de kapcsolata továbbra sem szűnik meg az egylettel. Sőt azt mondhatnók, még inkább szívén viseli annak sorsát. Igyekezete arra irányul, hogy a Szabadka múltját idéző tárgyak egy fedél alatt legyenek. Főleg az ő kezdeményezésére kéri az egylet a városi levéltárban található muzeális tárgyak visszaszármaztatását.¹⁵ Többek között a folyamodványban ez áll: „Ezen városunkra vonatkozó régiségek legnagyobb és legjellemzőbb példányai éppen a városi archívumban vannak elhelyezve. Míg egyrészt az archívumban elhelyezett dolgok a nagyközönség részéről hozzáférhetetlenek s így azok oktató, nevelő, buzdító hatása megszűnik, másrészt azok fenntartására kevesebb gond fordítván lassanként teljesen megsemmisülnek.”

A hajdankor, a régészet iránt mindig érez némi nosztalgiát, sőt okmányokban itt-ott „képesített numizmatikusnak” jelölik. De nekifog „Az ember a történelmi kor kezdetéig” című tanulmányának megírásához is. Így teljesen érthető, miért kéri 1899. június 20-án a tanácsot,¹⁶ hogy 50 Ft. megszavazása mellett engedélyezze részvételét egy archeológiai és numizmatikai tanfolyamon. Ezt így okolja meg: „Célja ezen tanfolyamnak, melyre, mint mellékelt felhívás mutatja, már felszólítva lettem, az, hogy a vidéken lévő egyes múzeumőröket kiképezze a régiségtani múzeum szakszerű berendezésében, azon felül a város környékén történendő esetleges régiségtani ásatások vezetésében. Ez okból, ha a tekintetes városi tanács a segélyt megadva nekem a tanfolyam hallgatását lehetővé teszi, annak csak városunk veheti hasznát.”

Es veszi is! Szabadkán és környékén előtte senki sem végzett szakszerű — a hatósági közegek támogatásával — régészeti ásatást. Minthogy Iványiék elindították Szabadkán e tudomány területén is a mozgalmat, Bibó-Bige György gimnáziumi tanár 1913-ban először valósítja meg azt a gyakorlatban.

Ma már tudjuk, Szabadka környékén eddig főleg a felszabadulás után végeztek szép sikerrel régészeti ásatásokat. Vajon hogyan folyt le a legelső? Ennek körülményeit igyekszünk bemutatni a szabadkai levéltárban fellelt okmányok alapján. Tudniillik Bibó-Bige György annak idején publikálta ugyan ásatását,¹⁷ de nem határozta meg közelebbről az ásatás helyét, azaz nem „tájolta be”. Ezenkívül még sok egyéb dologgal egészül ezúttal ki a korabeli kissé hiányos jelentés.

Bibó-Bige György tanár először 1913. június 23-án jelenti Petrich Ernő rendőrkapitánynak a május végén végzett felületes ásatás eredményét.¹⁸ Ekkor Árpád-kori ezüst pénzdarabok, ezüst mentegomb, négy emberi csontváz és téglapítmény (valószínűleg templom) maradványai kerültek felszínre. A pénzdarabok korának meghatározásánál meggyőződhetünk Bibó-Bige György numizmatikai tájékozottságáról.

A továbbiakban javasolja a lelőhely alaposabb felkutatását, amely tíz napszámmal ötnapi munka mellett elvégezhető. Kérését több pontban — alapfogalmakkal érelve — hosszán indokolja meg. Hiszen vidékünkön hajdan a templom nemcsak vásári gyülekezőhelyként szolgált, hanem refúgiumként, azaz menedékhelyként is. Általában a legkimagaslóbb helyre építették és kőfallal vették körül; az egész vidéket pedig árokkal. A templom tehát várszerű hely volt és a környék lakossága ide temetkezett. A rabló hordák azonban rendszeren megbolygatták a sírokat.

Majd jelentésében megjegyzi, hogy mindezek az ismertető jelek a kelebiai felületes ásatásnál már felismerhetők. Az ásatás színhelyét a nép nem véletlenül hívja templomdombnak és az egész terület mocsárral és árokszerű mélyedéssel van körül véve. Így zárja tudósítását: „Mindezek alapján biztosan állítom, hogy a jelen helyen egy Árpád-kori templom állott, melynek felkutatása, hogy nemcsak régészeti, hanem Szabadka történetét illetően is megérdemeli a reá fordított költséget és fáradságot.” Egyben csatolja a felkutatott régészeti tárgyakat is.

A rendőrkapitány 1913. augusztus 21-én az ügyben beadvánnyal fordul a városi tanácshoz: „A folyó évi május hó végén a Tompai közlegelőkn a pest—zimonyi vonal 106-os számú őrházával szemben, az ettől mintegy 400 lépésnyi távolságban lévő a környékbeli lakosok által Templomdomb néven jelölt, emelkedettebb helyen bűnügyi nyomozásból kifolyólag felületes ásatást végeztem (...)”, majd következik a már általunk is felsorolt talált tárgyak megnevezése. Petrich rendőrkapitány a továbbiak során hozzáfűzi, hogy az ásatásnál jelen volt Bibó-Bige György tanár — „képesített numizmatikus” — is és nevezett indítványa alapján sürögösen határozni kellene az ásatás kérdésében.

A városi tanács engedélyezi¹⁹ a további ásatást azzal, hogy „... a felásott részt, ahol arra tudományos okból szükség nincs, ismét rendeztesék”.

A dokumentumok ezután bemutatják magáról az ásatásról készült változatokat, bejegyzéseket, amelyek tudományos szempontból igen értékesek. Látható a feltárt kelebiai templom alaprajza, ahol a „pince” belvillágának hossza 8 m; a falazat szélessége 0,60—1,30 m között változik. A templom bejárata nyugat felé néz, innen lépcső vezet le, ahol két 0,70 m-es oszlop található. A templom körüli csontvázakról és sírok-ról is vázlatok készültek, éspedig gyermek csontvázakról; téglával kerített nyitott sírokról; a szabad földbe temetett halottakról stb.

Emellett részletes rajzok készültek a templom környéki futóárkokról és a közelében fekvő csontvázak fekvéséről; néhány talált tárgyról (eredeti színezéssel is). Különösen érdekes a vörösrézből készült szárnyas ló színes rajza. A lelőhely környékéről szintén vázlatos térkép készült.

A kelebiai határban megjelent ásatás eredményéről 1913. szeptember 17-én készült a jelentés, amelyet írásunkhoz mellékelünk (D). Ugyanakkor Bibó-Bige feltüntette kiadásait is.²⁰ E szerint az ásatás 7 napon át folyt és mivel fuvar nem állt naponként rendelkezésére, a tanár 16 korona kiadásra kényyszerült. A nyolc-nyolc korona fuvardíjat Némedi István és Konya Joachim fiakeresoknak utalták ki.

A rendőrkapitány 1914. február 18-án jelenti,²¹ hogy a feltárt helyet, miután „... arra tudományos okból szükség nem lévén”, beföldeltette, a fémtárgyakból és téglákból álló leletet pedig Balogh Károly főlevéltárosnak további megőrzésre adta át. Balogh Károly átvételi elismervényén 1 db. cserépkanta, 35 db. fémtárgy kartonlapra erősítve, 3 db. emberi koponya és 3 db. téglá szerepel.

A városi tanács a jelentést tudomásul veszi, egyben utasítja²² Balogh Károly főlevéltárost, hogy az átvett tárgyakat vizsgálja át és a „muzeális becsüeket a közkönyvtárban és múzeumban” helyezze el.

Így zárult az első Szabadka környéki régészeti ásatás.

Városunk múltjának további felkutatása érdekében a szakembereknek feltétlenül vissza kell térniök a kelebiai lelőhelyre, mert az előkerült okmányok feltárják az egész vállalkozás kivételes jelentőségét.

Szabadka régészettörténetének első korszaka tehát az első világháborúig terjed, ám újraébred és igazán csak a felszabadulást követő évek-től számítható.

JEGYZETEK

1. Laslo Sekereš: *Istorijat arheoloških istraživanja u Subotici*. Subotica, 1969. 3. Rukovet, 1969. 6. sz. utánnomata.
2. Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története I*. Szabadka, 1886. 19. (A továbbiakban: Iványi i. m.)
3. Iványi i. m. 30.
4. Iványi i. m. 22.
5. U. o.
6. Szabadkai Történelmi Levéltár (A továbbiakban Levéltár), Városi tanács 5718/polg. 1882.
7. U. o.
8. Levéltár. Városi tanács 1920/polg. 1883.
9. Levéltár, 1883. évi jegyzőkönyv, 205 szám.
10. Levéltár. Városi tanács 5300/polg. 1884.
11. Levéltár. 1884. évi jegyzőkönyv 171. szám.
12. Levéltár. Városi tanács II. 11/1893, 20905.
13. Levéltár. Városi tanács II. 11/1893.
14. Levéltár. Városi tanács II. 70/1899, 6485.
15. Levéltár. Városi tanács II. 121/1899, 11857.
16. Levéltár. Városi tanács II. 111/1899, 11247.
17. *Archaeológiai Értesítő*, Bp. 1914. 58—59.
18. Levéltár. Városi tanács II. 189/1913.
19. Levéltár. Városi tanács II. 189/1913, 22367.
20. Levéltár. Városi tanács II. 189/1913, 24734.
21. Levéltár. Városi tanács II. 189/1913, 04975.
22. Levéltár. Városi tanács II. 189/1913, 4975.

MELLÉKLET

A.

Iványi István és Balás Imre tanárok kérelme régiségi leletek megővése érdekében:

„Nyílt kérelem

Szabadka szabad kir. város tekintetes Tanácsához

Hazánk földje nemcsak gazdagon adja vissza a földművelőnek a bele vetett magot; nemcsak nemes és hasznos érczekben s a legnélkülözhetetlenebb fűszerben, a sóban bír megbecsülhetetlen kincsekkel, hanem a talaj felső rétegében egy régmúlt társadalom oly értékes emlékeit rejtí, melyek bírása, fölfedezése, napfényre hozatala s a tudomány világánál való felhasználása másutt már eddigelé is véghetetlen nagymértékben mozdította elé a nagy embercsalád múltjának megismerését. Városunk határának humusza s a közvetlenül alatta fekvő földréteg számtalan ily emléket rejt ókori, sőt őskori fegyverek, — házi eszközök s fényűzésre használt tárgyakban, de ezeket sokféle okoknál fogva eddigelé nem sikerült hasznosítani. Itt fegyverdarabokat, amott urnákat (:cserépedényeket:), másutt kőkorszaki baltadarabokat, másutt ismét nagyobb vagy kisebb mennyiségű pénzeket és érmekeket találnak egyesek, melyekből azonban — tudunkkal — egyetlen valamirevaló magángyűjtemény sem jött létre.

S valjon miért? Egyenesen azért, mert az értetlenség és tudatlanság vandál módra megsemmisíti, a kapzsiság eltünteti azokat, míg az értelmiség vagy éppen nem, vagy csupán akkor értesül valamely leletről, midőn az már meg sem menthető. Nem kívánjuk fürkészní az okokat mind, a melyek ezen sajnálatos tényre létrehozták; azt sem hozzuk fel, hogy a lelt kincsekről szóló hazai törvények a lelketlen fiskális szempontnak a kultúra kárával mennyi hasznót hozhattak: csupán a jövőre nézve óhajtanánk valami intézkedést az iránt, hogy az ilyen leletek az elrombolástól s eltűnéstől megóvassanak, s okulás és gyönyörködés céljából múzeumba kerüljenek.

Mondják egyebek közt, hogy már az alföld—fiúmei vasút építésénél, később a Mácskovits-féle téglagyár felállítása óta; legújabbán pedig a budapest—zimonyi vasút földmunkálatai közben számtalan ily őskori emléke került felszínre, s oszlott szét egyesek birtokába. Az ezutáni hasonló leletek megóvhatása a hozzáférhetővé tétele végett ajánlatosnak tartanók ennél fogva, ha a nemes város úgy is mint földesúr, úgy is mint önálló jurisdikció határozatba tenné, hogy a fölfedezett darabokat a találok bizonyos, a hatóság által megjelölendő helyen bemutatnák, ahol azok megtekintetvén, a találoknak juttatandó némi jutalom mellett a hatóság kezelésébe vétetnének, s onnan egyelőre a gymnasium régiségtárába, később egy netán alakulandó régészeti múzeumba elhelyeztetnének. Adná ki a tek. Tanács kellően megmagyarázandó felhívásban, hogy bármily efféle régi tárgy, némi anyagi értékkel is bír, a melyet méltányos mértékben minden találo megkap; rozsdás réz- vagy vasnyíl, lándzsa s egyébféle fegyverdarab, ha az talajrigolozás, pincze-, kút-, árok- és egyébféle ásás közben a földből kikerül, néhány kr-ért; réz és ezüst pénzdarabok súly szerint; cserépedények, kóvályúk, kókoporsók — darabokban vagy egészben — becsles szerint a találoktól be fognak váltani; szánra rá a hatóság az előre nem látott költségekre kijelölt alapból valamint évenként ezen célra; bocsátana ki felhívást adakozásra egy ily archeológiai pénzalapra, vagy pedig érdeklődő magánosok buzgalmát gerjesztené s fokozná méltánylás és elismeréssel etc. etc. s bizton hiszszük, hogy néhány év alatt megtekintésre méltó, sőt jelentékeny gyűjtemény keletkeznék, melyet a tudománykedvelők haszonnal, a kíváncsiak pedig élvezettel tekintenének meg éppúgy, mint a pár év óta keletkező s legközelebb rendezés alá kerülő régi pénz- és éremgyűjteményt.

Hiszszük, hogy a szépért és jóért lelkesülő tisztviselőink, legfőképpen pedig a tek. Tanács tagjai ezen kérélmünket figyelmükre méltatják, s bizunk, hogy ha a kezdeményezés megtétetik, megőriző s rendező egyén is majd csak fog találkozni.

Kelt Szabadkán, 1883. évi február hó 24-én.

Mély tisztelettel:

Iványi István főgymnas. tanár.
Balás Imre főgymn. tanár"

B.

A gimnázium tantestületének folyamodványa régészeti leletek felkutatása és megóvása érdekében:

„Tekintetes Városi Közgyűlés!

Tisztelettel alulírott tanártestülete Szabadka város községi főgymnáziumának, azon kéressel bátorkodunk a Tekintetes Közgyűléshez — úgy is mint kegyurasághoz, úgy is mint törvényhatósághoz — fordulni, hogy minket a város határában található régiségek felkutatásában s azoknak a megsemmisülésétől való megóvásban támogatni méltóztassék.

Iványi István és Balás Imre tanárok már a múlt isk. év alatt nyújtottak be egy kérvényt azon érdemben, hogy a városunk határában található régi pénzek, érmek s több effélének intézetünk gyűjteményébe juttatása iránt a szükséges intézkedések megtételének; s ennek volt is annyi sikere, hogy értelmesebb polgártársaink a kezeikhez jutott régiségeket és régi pénzeket beszolgáltatták; mind e mellett az is bizonyos, hogy igen sok dolog, aminek tudományos értékét a lakosság egy jelentékeny része mérlegelni nem képes, pusztulásra jut.

Éppen itt felemlítendőnek tartjuk, hogy nagy terjedelmű határunk különböző helyein — csekély mélységben a föld alatt — oly tárgyak rejlenek, a melyek valóságos archeológiai kincset képeznek, de ezek keretekben a földrigolozásánál, szabadban a téglá- és vályogvetésnél a tudatlan vagy nem értesített egyének gondatlansága miatt rendszeren veszendőbe mennek.

Egyebek közt Palicson, a kanizsa—martonosi országot mellett levő vályogverő területen oly értékes régiségeket fedeztek föl legújabban is azon a tájon járó gymn. tanulóink, melyek bár csak egyszerűnek látszó edénytöredékek, de a tudomány emberére nézve nagy értékkel bírnak és a minőknek gyűjtését s megóvását egyik fő kötelességünknek tartjuk. Csakhogy a mily mértékben érezzük ezen kötelességünket, éppoly tehetetlenek vagyunk annak teljesítésében mindaddig, amíg abban a leg-hatályosabb oldalról támogatást nem nyerünk.

Mínthogy pedig ezt legelső helyen és legbiztosabban a Tekintetes Városi Hatóságtól reméljük, ugyanazért tiszteletteljesen esedezünk: méltóztassék először is a legmegfelelőbb módon közhírré tenni, hogy mindazon tárgyak melyek földásás, rigolozás, téglá- és vályogvetés, csatorna- és pin-ceépítés alkalmával vagy más hasonló nemű munka közben a föld felszínére kerülnek, az állam, illetve Szabadka város virtualis tulajdonát képezik, azoknak épségben hagyása és a közhatóság kezeibe juttatása tehát mindenkinek közzolgári kötelessége; minélfogva mindenki felhívatik, hogy az így lelt tárgyakat a városi tanácshoz — intézetünknek leendő átadhatás végett — beszolgáltassa; a midőn is a beszolgáltató tárgyakhoz képest az illetők megfelelő erkölcsi vagy anyagi jutalomban részesülnek;

méltóztassék továbbá a rendkívüli kiadások címén költségvetésileg megállapított összegből az általunk célba vett kutatásokra legalább anynyi segínyt juttatni, hogy abból a szükséges napszámot is fuvarként fedezhessük.

Legyen szabad a föntebbieket után még csak azt felemlítenünk, hogy hazánk törvényhatóságai s egyes községei vetélkednek egymással ezen ügynek támogatásában; hogy az ország fővárosa évenként ezeket fordít régészeti ásatások s kutatásokra; — legyen szabad nekünk is remélnünk, hogy a gazdag Szabadka sem fog e téren hátramaradni.

Melyek után teljes tisztelettel vagyunk

A Tekintetes Városi Közgyűlésnek

Szabadkán, 1884 május 22.

alázatos szolgálói:

Haverda Mátyás
vál. igazgató

a főgymn. tanártestület:

Balás Imre
Iványi István
Matkovich Bertalan

Szeibenburger Károly
Típka Antal
Toncs Gusztáv
Gohl Ödön
Kosztolányi Árpád

Medgyesi Lajos
Mérey Ágost
Prokes Ignác
Hosziarik János
Polyákovits Alajos"

C.

Bibó-Bige György folyamodványa a régészeti ásatás folytatása iránt:
„Tekintetes Petrich Ernő rendőr kapitány urnak

Helyben

A múlt hó folyamán Szabadka város határában megejtett ásatás alkalmával talált régiségeket mellékelve van szerencsém átszarmaztatni, és pedig:

1. körülbelül II. István—II. Béla—II. Géza korából való ezüst dénár (III6-II62). Korát nem lehet meghatározni pontosabban, mivel a magyar numizmatika eddig még nem tudta eldönteni, hogy a pénzeken előjövő signaturák az egyes királyok vagy a verdék jegyeiké. Abból kifolyólag, hogy a pénzen úgy az avers, mint a revers oldalon a kereszt egyenlő szárú (tehát görög kereszt) megállapítható, hogy ezek a fent említett királyok korából valók, annál is inkább, mert Réthy: Árpád-kori pénzek cz. munkájában ezen korbéli királyok pénzei közé sorozza.

2. A gombot illetőleg annak alakja és díszítése az Archaeologiai Közlöny szerint az első Árpád-korból való.

3. A második tört pénzdarab szintén az elsőnek mását sejteti.

JAVASLATOM:

Szabadka város történetére és volt helyrajzi viszonyaira a lelhely felkutatása minden körülmények között érdemes volna, annál is inkább, mert 10 napszámmal 5 napi munka mellett az egész terület felkutatható.

INDOKAIM:

a) A délvidéken, ahol a lakosság (kivéve a városi polgárságot) szálásokon lakott: vásári gyülekező helyük volt a templom.

b) A templomot minden körülmények között olyan helyre építették, ahonnan a környékbeli lakosság megláthatta.

c) A délvidék lakossága állandóan ki volt téve a kun és besenyő támadásoknak.

d) A hirtelen megjelenő rablóhordákat legelsősorban a tanyak felett kimagasló tornyokban lakott barát vehette észre, és ez adhatta hírrül a környék lakosságának harangszóval a közelgő veszélyt.

e) Innen támadt az, hogy a templom helye nemcsak vásártér volt, hanem refugium is.

f) Ettől az időtől fogva a templomokat olyan helyre építették, ahonnan nemcsak kilátás nyílt a környékre, hanem védelmi helyül is szolgálhatott p. o. Szabadkán a jelenlegi szt. Ferencz-rendi zárda helyén (különösen alkalmasnak lelték erre a mocsaraktól környezett dombokat).

g) Az ilyen helyek tereprajza a következő volt:

1) Az egész területet körülvették árkokkal.

2) Ahol a mocsáron keresztül gázló vezetett, apró kis bástyákat építettek.

3) A templomot magát arra a helyre építették, amely legkimagaslóbb volt és ezt külön kőfállal vették körül, mintegy ultimum refugium.

h) Mert a templom ilyen várszerű hely volt, a környék lakossága ide temetkezett.

i) Ez okból a betörő rablóhordák rendszeren a klastromok kriptáit szokták felpredálni.

j) Mindezen ismertetőjelek a szóban forgó területeken felismerhetők:

1) A nép Templomdombnak nevezi.

2) Az egész terület mocsárral van körülveve.

3) Három halom emelkedik, az egész árokszerű mélyedéssel körülveve; a legmagasabb nyíltan kivehető árokkal.

A megejtett ásátás alapján megállapítható volt a következő:

1) Árpád-kori pénzt és ékszert leltünk.

2) A kisebb halmokon téglamaradványokat és embercsontokat.

3) A földombon, ahol a fő erősség állhatott, kriptaszerű alépítményeket, mai napság használatában elő nem forduló téglalakból, benne egy-másra hányt emberi csontvázakkal.

Mindezek alapján biztosan állítom, hogy a jelen helyen egy Árpád-kori templom állott, melynek felkutatása, hogy nemcsak régészeti, hanem Szabadka történetét illetően is megérdemli a reá fordított költséget és fáradságot.

Szabadka, 1913. június 28-án.

Bibó-Bige György
gymn. r. tanár"

D.

Bibó-Bige György jelentése a kelebiai ásátás eredményéről:

„Jelentés a kelebiai határban megejtett ásátás eredményéről:

Az ásátás megkezdett azon a dombon, melyet a köznép Templomdombnak nevez. Folyt az ásátás 6 napon át, s eredménye volt a következő:

1. Megállapítható volt, miszerint ezen a helyen tényleg épület állott, és pedig t e m p l o m.

2. Feltáratott az egész épület alaprajza, bejárata, a bejáratnál lévő két oszlop szintén.

3. Feltáratott a templom környéke, a melyből megállapítható volt, miszerint (mint az rendszeren szokott is lenni) temető volt.

4. A temetkezésnél kétféle eljárás volt.

a) téglával körülvett sarkophág. Ilyen találtatt két felnőtt és 2 kis gyermeké.

b) Egyszerűen a földbe való temetés.

A csontvázak helyzetéből következtetni lehet a következőkre. Volt rendszeren eltemetett s volt csak hamarjában elhantolt holttest. Ez utóbbiak a legkülönbözőbb helyzetben találtattak úgy, amint valamely öldöklés után a visszamaradtak sietve elföldelték őket.

Lelet kevés fordult elő. Ennek magyarázata mivel itt erőszakkal lebombolt s kirabolt területtel van dolgunk.

Az előfordult leletek a következők:

a) ezüst denár, melyről határozottan megállapítható, miszerint a II Istvántól II. Gézáig terjedő időközből való

b) ezüstgomb Árpád-kori díszítéssel

c) zománcozott gom csillagdíszel

d) zománcozott sárgaréz betétes csat (szárnyas Pegazussal) bizánczi munka

e) bronzsív dísz ékköbetéttel

f) bronz rombus alakú lapdíszítéssel

g) síjdísz rézből díszítéssel; három dárdahaegy

h) bronzdedény peremének egy része rovátkolt díszítéssel; két nyílhegy

i) az épületnél előjövő vasak közül ajtósarkok, pántok, reteszek, závárok részei

j) lószerszám darabok

k) szegek különféle nagyságban

l) cserépedény töredékek, primitív, barbár munka

m) egy kissé sérült urna, az egyik csontváz lábánál vonalas díszítéssel

n) épülettéglák, melyeken a párkánydíszek s oszlopdíszítések a téglalakjából kivehetők.

A kiásott alapzatról s méreteiről, a sírok és holttestek elhelyezéséről s az egész hely topográfiájáról s az ásatás menetéről a mellékelt vázlat ad képet; a lelt tárgyakról a szintén mellékelt összeállítása a leletnek számol be.

Ezekben bátorkodtam jelentésemet a Tekintetes városi Tanácsnak megtenni.

Kelt Szabadka, 1913. szeptember hó 17-én.

Bibó-Bige György
gim. tanár"